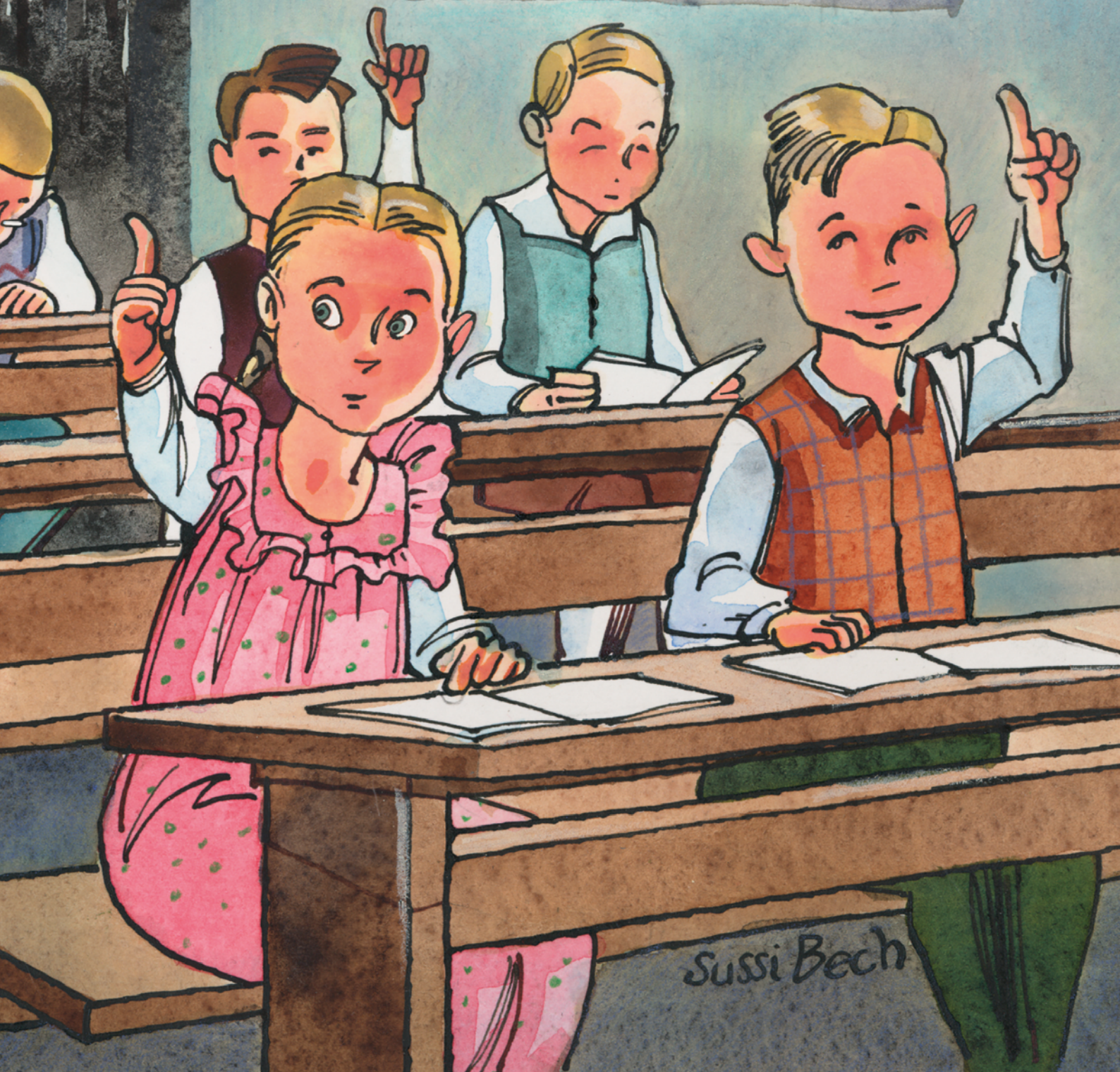

FORTID FOR BEGYNDERE

GODE MANERER

Sussi Bech

INDHOLD

3 · GODE MANERER · 3

7 · FORTID FOR BEGYNDERE · 7

8 · LIDT OM BØRN OG GODE MANERER – FOR DE VOKSNE · 8

11 · OPFØRSEL · 11

13 · DRENGE OG PIGER ER IKKE ENS · 13

18 · TIL SKRÆK OG ADVARSEL – OPLÆSNING FOR OG SAMTALE MED BØRN · 18

18 · STRAFFEDIGT · 18

•

19 · HISTORIEN OM FILIPPINE · 19

23 · DOMMEN · 23

24 · EN ULYKKE · 24

25 · OM HVOR LET ET VELSKABT BARN KAN BLIVE PUKKELRYGGET · 25

27 · DEN LILLE SUKKERMUND · 27

31 · BORDMANERER OG SPISNING · 31

33 · I SKOLEN · 33

35 · OPFØRSEL I SKOLEN · 35

37 · GODE MANERER? · 37

38 · HVAD VAR ANDERLEDES FRA DENGANG TIL NU? · 38

•

39 · AKTIVITETER · 39

GODE MANERER

“Lær dem at have en ret Ryg og bære Hovedet højt”, skrev Emma Gad i sin bog *“Takt og Tone”* fra 1918. I bogen giver hun gode råd til, hvordan børn omkring år 1900 skulle opdrages, og hvad der skulle til for at have gode manerer. Dengang som i dag fandtes der regler for, hvad der blev betragtet som passende eller upassende opførsel.

I dette undervisningsmateriale vil vi tage børnene med på en lille rejse tilbage i tid. De skal stifte bekendtskab med nogle af tidligere tiders gode manerer. Tid, kulturelle og sociale forskelle har betydning for, hvad der blandt en given gruppe mennesker betragtes som gode manerer. Nogle vil børnene sikkert kende fra deres egen hverdag, andre vil virke mærkelige og fremmedartede. Børnene vil blive introduceret for andre krav til børn, end der stilles dem selv. De vil lære om artige og uartige børn og ikke mindst få lov at stifte bekendtskab med tidligere tiders strenge børneopdragelse – alt imens de har det sjovt! Børnene skal opleve, at noget har ændret sig fra gamle dage og til nu, men også, at meget forbliver det samme. Dette gerne i en veksling mellem storytelling, samtaler og fysisk aktivitet i form af f.eks. rollespil og øvelser. Målet er at få børnene til at tænke over, hvorfor der er regler for, hvordan man skal opføre sig, samt give dem et lidt anderledes indblik i dansk kulturhistorie.

“Hold kniven eller skeen ordentlig i hånden, og se vel til, at du ej spilder på dugen eller klæderne”. Sådan lyder regel nr. 29 i den tyske forfatter Johan Jacob Rambachs opbyggelige håndbog for børn fra 1734. I bogen kan man bl.a. finde hundrede regler for gode sæder for børn. Regler om, hvordan man skal opføre sig ude og hjemme, fra man står op, til man går i seng, eller når man sidder ved spisebordet, er i skole eller går på gaden. Dette undervisningsmateriale bygger bl.a. på litteratur skrevet af tidligere tiders forfattere i børnelitteratur, pædagoger og meningsdannere – fra Rambach til Emma Gad. Nogle af historierne, som er gengivet her, er blevet nænsomt omskrevet, så de sprogligt og forståelsesmæssigt passer til nutiden børn. Materialet bygger desuden på beretninger fra det danske hverdagsliv, som det blev levet af høj som lav. For der kan være langt fra opdragelseslitteraturens formanende ord til virkelighedens verden.

BØRNEHAVEBØRN ØVER GODE MANERER PÅ NATIONALMUSEET

FOTOGRAF: JACOB NYBORG

1700-TALS LEJLIGHED Udstillet på Nationalmuseet
Foto: Nationalmuseet

FORTID FOR BEGYNDERE

På Nationalmuseet satser vi i disse år på at få skabt en række pædagogiske tilbud til børnehaver og børnehaveklasser under titlen "Fortid for begyndere". Intentionen er at åbne museumsverdenen for børnene på en sjov og inspirerende måde og bringe Nationalmuseets store viden og samlinger i spil i forhold til de pædagogiske læreplaner. Konkret sigter vi med undervisningen mod at styrke børnenes sociale kompetencer, støtte deres sproglige udvikling og især give dem en sansemættet og lærerig oplevelse i mødet med museets genstande, udstillinger og fortællinger. Børnene får mulighed for i øjenhøjde at komme tæt på dansk kultur såvel som andre kulturer både før og nu.

Undervisningstilbuddet "Gode manerer" på Nationalmuseet tager børnene med på en rejse tilbage i tid. De hører om, hvordan man skulle opføre sig både ude og hjemme, til hverdag og fest. De lærer at gå og stå, at bukke og neje, at hilse og sidde pænt ved bordet. For en kort stund forvandles de til små adelsbørn. Der prøves tøj og danses i Nationalmuseets saloner og riddersal fra 1700-tallet. Børnene får desuden til opgave at prøve kræfter med skolen i gamle dage og med borgerskabets mange regler for bordskik. I undervisningen på Nationalmuseet får børnene lov til både at se, høre, røre og gøre. Det handler om at få gjort fortiden levende og tilgængelig for begyndere.

LIDT OM BØRN OG GODE MANERER – FOR DE VOKSNE

I 1500- og 1600-tallet var det skik og brug, at adelsbørn blev sendt til opdragelse hos familie og slægtninge. Holdningen var, at børnene ville blive alt for forkælede, hvis de blev opdraget af deres forældre. I særlige tilfælde valgte forældrene at beholde børnene hjemme. Begrundelsen kunne bl.a. være, at barnets helbred var skrøbeligt, eller at det havde mistet den ene af sine forældre.

Opdragelsen afhang af det enkelte barns køn og alder. Helt små børn blev behandlet ens. Kristendommen spillede fra den tidligste barndom en stor rolle i alle børns opdragelse. I takt med at de blev større, blev forskellene mellem kønnene stadig mere tydelige. I seks-syv-års-alderen begyndte en mere skolemæssig undervisning, skønt nogle lærte at læse og skrive tidligere. Ofte blev der ansat en huslærer, som kunne lære børnene at læse, skrive og regne. Han skulle også give børnene gode sprogfærdigheder. Adelsbørn skulle som minimum kunne tale dansk, latin, tysk og fransk. Børnene blev dog ikke kun undervist i boglige færdigheder. De skulle også lære at danse, eller at udvise properhed i dragt og legeme. Ikke mindst skulle de lære at kende til tidens takt og tone. Dette kunne være lige så vigtigt eller endda vigtigere end at lære at regne. Børnenes krop og sind skulle udvikles og tæmmes. Dette ansatte familien privatlærere til, der skulle forme de små til verdensmænd og -kvinder.

Hvordan drenge og piger blev opdraget, var hos henholdsvis adelen og i bondestanden meget forskelligt, dog var den kønsbestemte opdragelse dominerende i alle samfundslag, hvor hvert køn havde en specifik og fastlagt rolle, som barnet skulle opdrages og uddannes til at varetage og udfylde.

For bondebørn var det frem til 1800-tallet kun et absolut fåtal af børn, der fik mulighed for at lære at læse og skrive. Blandt bønder var gode manerer noget ganske andet end det at kunne fægte og

danse. Her fandtes ingen huslærere, der kunne guide en til gode manerer og høvisk tale. Ud over kirkens formanende ord om, hvad der sømmede sig, var de gode manerer noget, man lærte på den hårde måde. Det handlede om at tilpasse sig og se, hvordan de ældre karle eller piger agerede. Også her blev mange børn sendt hjemmefra i en tidlig alder for at tjene.

I løbet af 1800-tallet møder vi hos borgerskabet den romantiske forestilling om den lille og tæt knyttede familie. Det handler om at skabe stærke bånd mellem forældre og børn. Moderen får ansvaret for barnets udvikling, og kærligheden til barnet betragtes nu som en nødvendighed for dets gode udvikling og opførsel. Som Emma Gad formulerer det i bogen "Takt og tone": *"Børn skal leve og vokse op omgivne af Kærlighed. I den milde Luft trives og udfoldes de gode Egenskaber og sætter blomst i det bedste af alt – tillid først til forældrene og dernæst til medmenneskerne."* Den ubetingede kærlighed betød dog ikke, at der ikke fandtes regler for, hvordan man skulle opføre sig. Snarere tværtimod. God opførsel blev et adelsmærke. Barnet er en kommende samfundsborger, der skal overholde alle sociale regler både ude og hjemme. Kernefamilien med de centrale vandkæmmede og velopdragne børn var om noget blevet et statussymbol. Mange børn er igennem 1800-tallet blevet læst og påskrevet for at gøre forældrene stolte og ikke til skamme. Selv små børn forstod, at i den korrekte opdragelse og med de gode manerer blev hele familien spejlet!

Formaninger og påmindelser til de små kom fra både forældre, bedsteforældre, skolelærere m.m. Men også børnelitteraturen i 1700- og 1800-tallet gav en hånd med. Fra den periode finder vi mange skræmmehistorier, der skulle hjælpe børnene til at gøre de rigtige ting. Mest kendt er nok bogen "Den Store Bastian" fra 1847, som gennem tiden har solgt mere end 300.000 eksemplarer i Danmark. Men der findes også andre og mindre kendte eksempler, som der genfortælles i dette materiale. Pisk og gulerod blev brugt på skift, og kæft, trit og retning er nærliggende at tænke på ved læsningen af disse.

PIGER ØVER MED VIFTER
Foto: JACOB NYBORG

OPFØRSEL

BØRN SKAL SES OG IKKE HØRES

- ➔ *Har I nogensinde fået at vide, at I skulle opføre jer ordentligt?*
- ➔ *Hvornår?*
- ➔ *Hvad ville de voksne have jer til?*
- ➔ *Ved I hvorfor?*

I gamle dage var det rigtig vigtigt, at man som barn opførte sig ordentligt. Børn skulle være velopdragne. Det ville forældrene gerne have. Dygtige og søde børn gjorde forældrene glade og stolte, og de blev vist frem. Men hvordan var man lige så sød og dygtig, som forældrene gerne ville have?

Børnene skulle både kunne styre deres krop, det, de sagde, og deres humør. Der var mange regler, man skulle følge, og ikke alle sammen var lige sjove eller lette. Først og fremmest skulle man være lydige. Det betød, at man altid skulle gøre, hvad ens mor og far eller lærer sagde. Så skulle man kunne gå og sidde pænt. Man måtte ikke larme og kun tale, hvis man blev spurgt om noget. Børn skulle ses, men ikke høres, hed det.

Når man var ude, eller der var gæster i huset, skulle børnene opføre sig særlig ordentligt.

- Når de mødte folk på gaden, de kendte, skulle de hilse pænt. Pigerne skulle neje og drengene bukke.
- Det var strengt forbudt at råbe, græde eller blive sur, når man var ude.
- Børn måtte aldrig afbryde de voksne, når de talte.
- Børn måtte kun sige noget til de voksne, hvis de blev spurgt.
- Det var strengt forbudt at pjatte, grine højt eller hoppe rundt. Børn skulle stå og sidde pænt.
- Det gjaldt om at passe på sit fine tøj. Børn måtte ikke få græs på knæene, tørre fingrene af i tøjet eller bruge kjolen til at bære ting i.

- Var man så heldig at få et stykke legetøj at underholde sig med, skulle man sidde pænt med det. Man måtte ikke larme, når man legede, og ikke lege på gulvet.
- Børn skulle altid være lydige over for voksne og gøre, som de sagde.

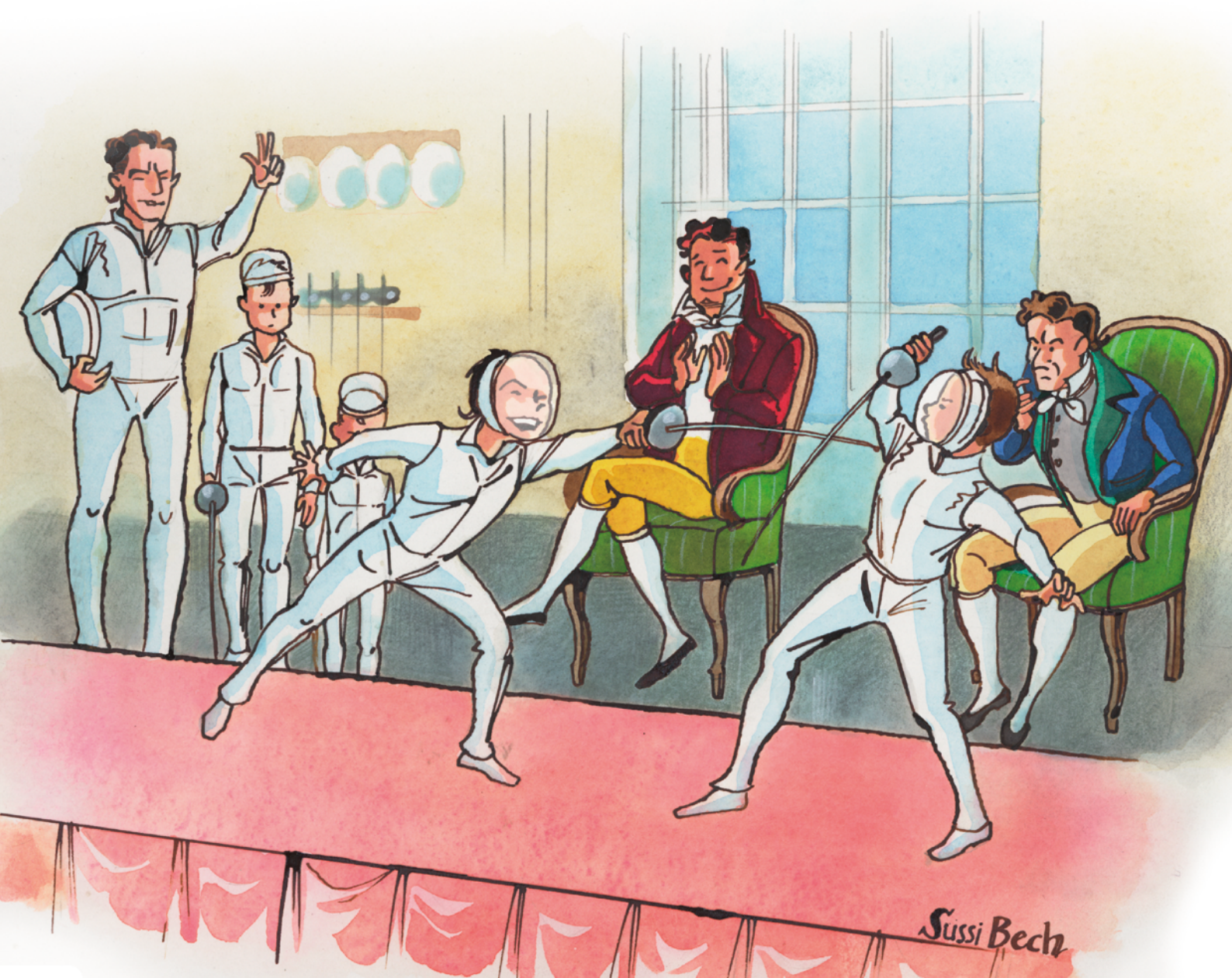
Mange af disse regler virker måske lidt strenge. Men i dag findes der også regler for, hvad børn må og ikke må.

- ➔ *Har du f.eks. været steder, eller kender du steder, hvor man skal være helt stille og kun må hviske? (kirken, biografen, hos lægen, bussen osv.)*
 - ➔ *Hvorfor tror I, at man skal være stille?*
 - ➔ *Er der forskel på, hvordan man skal opføre sig forskellige steder i dag?*
- I børnehaven / derhjemme
 - Hos bedsteforældre / hos mor og far (får I lov til mere eller mindre hos bedsteforældrene?)
 - Ude i byen / derhjemme (ude at handle, spise ude, i toget, på ferien, på besøg osv.)

DRENGE OG PIGER ER IKKE ENS

I gamle dage var der meget stor forskel på at være dreng og pige. Dreng og pige skulle både opføre sig forskelligt, men også lære helt forskellige ting. Synes I, at der er stor forskel på drenge og piger i dag? Må drenge og piger de samme ting, eller er der forskel på, hvad drenge og piger må?

I gamle dage skulle drenge opdrages, så de kunne blive ordentlige voksne mænd, der kunne passe deres bondegård, store herregård eller købmandsforretningen eller et værksted. Piger skulle opdrages til at blive gode koner og husmødre, der kunne tage sig af børnene, madlavning og familiens tøj.

Fine drenge skulle lære at læse og skrive. Så skulle de også lære om, hvad der skete rundt omkring i andre lande, og hvordan Danmark så ud, hos både rig og fattig. At regne skulle de også lære, alt det man kan med tal og numre. Så kunne de holde styr på pengene i familien eller ved deres arbejde. De fine drenge skulle også dyrke sport og blive dygtige til at bruge deres krop. De skulle lære at fægte og danse. Begge dele var meget vigtige at kunne, når man engang blev en fornem voksen mand. Drengene skulle også lære sprog, så de kunne tale med folk, når de var ude at rejse.

Pigerne skulle lære at sy, lave mad og alle de andre ting, som man skal i hjemmet. Fine piger skulle også lære at spille klaver, lære sprog, kunne brodere og danse. Når pigerne blev voksne, skulle de ikke have et arbejde. De skulle giftes, have børn og være fine fruer. En fin frue havde en masse tjenestefolk, som lavede mad, vaskede tøj og gjorde rent. Men det var den fine frues opgave at fortælle dem, hvad de skulle gøre og hvornår. Hun skulle f.eks. bestemme, hvilke retter der skulle serveres, når der kom gæster. Det var også meget vigtigt, at piger lærte at passe børn. I de fine familier havde man barnepiger til at passe børnene. I andre familier, både på landet og i byen, måtte piger på 6 år passe deres mindre søskende, når de voksne havde travlt. Så kunne de øve sig i at blive mødre, mens de hjalp til derhjemme.

➔ *Hjælper I med at passe jeres søskende?*

➔ *Er der nogle af jer, der hjælper til i køkkenet? Hvad hjælper I så med/hvad gør I så?*

For både drenge og piger var det rigtig vigtigt, både derhjemme hos mor og far og ude i byen, at man hørte efter, hvad der blev sagt. At gøre, som man fik besked på, var det vigtigste man skulle lære. Børn, der ikke gjorde, som de fik besked på, blev straffet. Børnene måtte ikke selv bestemme, hvad de skulle bruge tiden på, og havde man ikke så mange penge i familien, skulle børnene arbejde mere og hjælpe mor og far. Så var der ikke meget tid til at lege det, man selv syntes var sjovt.

1800-TALS FAMILIEPORTRÄT

FOTO: NATIONALMUSEET

Var familien rig, så skulle børnene lære flere ting i stedet for at arbejde. De skulle lære at spille musik og synge, og måske lære andre sprog end dansk, så de kunne tale med mennesker fra andre lande. Børn i den slags familier skulle også tale pænere og sige flere høflige ting end de fattige børn. Her var det mest vigtigt at have gode manerer. Når man blev bedt om at rede sin seng, sidde pænt ved bordet eller holde op med at råbe, skulle man gøre det med det samme. Børnene måtte ikke brokke sig eller vente lidt. Det var kun uartige børn, der gjorde den slags, og i gamle dage måtte man ikke være uartig.

- ➔ *Har I nogensinde fået at vide, at I var uartige?*
- ➔ *Har jeres forældre bedt jer om at gøre noget flere gange, før I endelig gjorde det?*
- ➔ *Hvad syntes jeres mor og far om at vente på det?*
- ➔ *Hvad gjorde de ved det/blev I straffet?*
- ➔ *Hvordan er man høflig?*

EKSEMPLER PÅ HØFLIGHED/VELOPDRAGENHED

Siger pænt goddag, godnat, tak for mad, undskyld, hvis man gør noget forkert, høre efter, hvad der bliver sagt, gør gode ting for andre, brokker sig ikke, ser ikke sur ud – men smiler, griner, når der fortælles noget sjovt, roser andres beklædning (siger noget pænt til andre, de bliver glade for).

- **Drenge:** trække stolen ud for pigerne/damerne, lade damen gå ind ad døren først, bære damens taske.
- **Piger:** spørge, om gæster mangler noget, spørge, om gæster har det godt/hvordan det går, lade manden bestemme, ikke sige manden imod over for andre mennesker.

**TIL SKRÆK OG ADVARSEL –
OPLÆSNING FOR OG SAMTALE MED BØRN**

Børn blev fortalt historier om andre børn, der kom ud for mange forskellige ting. Disse historier var ikke sande og havde altid en morale. Det betyder, at børnene skulle lære noget af historien og personerne i historien. Nu læser vi nogle af de rigtig gamle historier op, og så ser vi, om vi kan finde ud af, hvad det var, børnene skulle lære af historierne.

STRAFFEDIGT

Når irettesættelse og ord ikke er nok:

*Når det ej hjælpe vil, da hentes anden Frugt.
Som udi Skoven gror og hør til Børne-tugt.
En Frugt som fletted er med mange 15 Ender.
Den piskes Rumpen med og tit de bløde Hænder.
Da hører mand et Skrål – ay ai o vi o vok.
Morlille! Aldrig mere! Gør ondt – ai det er nok.*

♥ HISTORIEN OM FILIPPINE ♥

“Filippine havde en meget god og fornuftig moder. Hun fik hver dag de bedste råd af hende. Hun fik for eksempel altid at vide: *“børn må aldrig være ulydige mod deres forældre. Selv når forældrene ikke ser deres ulydighed, ser Gud det og straffer børnene”*.

Da Filippine syede og strikkede meget, syntes hendes moder at det var nødvendigt også at give hende opgaver hvor hun rørte sig. Hun måtte derfor luge og vande blomsterbede, og bære brænde til køkkenet. Hendes moder sagde: *“du må aldeles ikke hver dag bære vandkanden og brændet i samme hånd. Om mandagen bærer du med højre hånd, om tirsdagen bærer du med venstre hånd. Sådan bytter du om med hænderne hele ugen så ikke den ene arm bærer hver dag. Kære lille Filippine, jeg er ikke hos dig hele tiden og kan se om du gør som jeg siger. Men Gud er hos dig. Hvis du er ulydig og ikke gør som jeg siger, kan han let straffe dig og gøre dig skæv og krum i hele kroppen.”* Men den letsindige og uforsigtige Filippine glemte hurtigt sin moders gode råd. Hun syntes det var lettere at bære alting i højre hånd hver dag, og brugte kun venstre hånd når moderen var der og kiggede. Men hvad hjalp det Filippine at hun snød og bedrog sin moder? Da moderen en dag hjalp Filippine i tøjet råbte hun: *“Filippine! Filippine! Du er jo krum og skæv!”* Og de begge græd.

Moderen tilkaldte en læge og fik hende undersøgt. Lægen trak på skuldrene, og sagde at han ikke kunne give andet råd end at et snøreliv af jernskinner skulle laves til Filippine. Hun måtte udstå de største smerter når hun tog det på, men det hjalp intet. Selvom hun klynkede hele dagen, fik hun ingen anden trøst af sin moder end denne: *“Den som ikke vil høre må føle. Havde Filippine fulgt mine formaninger og råd, så skulle hun ikke udstå disse smerter”*. Men snørelivet hjalp ikke spor. Den ulydige Filippine blev en lille krum og skævygget krøbling, og fortrød for sent sin ulydighed. Når hun efter den tid så børn, sagde hun altid: *“Børn! Adlyd jeres forældre! Jeg ville ikke være blevet en krøbling hvis jeg havde adlydt mine!”*

PIGER LAVER PASSENDE SYSLER

FOTO: NATIONALMUSEET

- ➔ *Hvad vil Filippine gerne have børn til at lære? (At adlyde, selv når de voksne ikke er til stede)*
- ➔ *Filippine skulle bære et smertefuldt snøreliv af jern for at blive rettet ud – har I prøvet at skulle bruge hjælpemidler for at blive rask eller repareret? (Gips og gazebind, plaster, tråd ved syning, piller ved sygdom, halstørklæde og hue ved forkølelse)*
- ➔ *Var det jeres egen skyld, at I skulle bruge det? Kunne det have været undgået?*
- ➔ *Tror I, at Gud kiggede/kigger ned fra himlen og straffede ulydige børn? Hvorfor sagde moderen det?*

🍷 DOMMEN 🍷

“Faren sad på en stol i sit sovekammer. Han havde bedt den lille Peter om at komme ind til sig. Peter blev fulgt ind i soveværelset af sin bror. Som en anklaget, stod Peter nu ret foran sin far.

- Har du ikke taget kirsebær i haven? spurgte faren
- Jo, far, men jeg tog kun ét, svarede Peter.
- Har du ikke fået forbud imod at røre nogle af træerne eller tage noget af frugten selv?
- Jo! Men jeg tog bare ét.
- Gav jeg dig lov til at tage ét og ikke flere?
- Nej!
- Hvad var mine ord til dig?
- At jeg ikke måtte røre nogen frugt i haven.
- Nu har du jo rørt og spist et kirsebær, og altså overtrådt min befaling.
- Ja, far.
- Og hvilken straf sagde jeg, at du ville få, hvis du gjorde det?
- Jeg vil få hug.

Nu vel min søn. Du har dømt dig selv, og jeg vil gøre, som jeg har sagt. Thi kendes for ret, skal lille Peter have smæk. Deraf skal du lære ikke at blive tyv ved at stjæle småting. Eller ved at stjæle kirsebær og æbler at lære at stjæle penge eller ting af storværdi, og til sidst ende med at blive pågrebet og blive rigtigt straffet.”

- ➔ *Hvorfor blev lille Peter straffet? (Ikke kun for kirsebærret, men for at han kunne lære aldrig at gøre det igen)*
- ➔ *Hvordan blev han straffet? (I dag er det forbudt at slå børn)*
- ➔ *Bliver I straffet, hvis I gør noget, I ved, at I ikke må? Hvordan?*
- ➔ *Har I idéer til, hvordan man i dag kan lære børn ikke at stjæle?*

🌸 EN ULYKKE 🌸

“Når den lille Louise syede eller klædte sig på, havde hun for vane altid at putte synåle og knappenåle i munden. Hendes mor skældte hende ofte ud og sagde, at hun ikke måtte putte nåle i munden. Men Louise hørte ikke efter. En dag fandt Louises bror på, at han ville forskrække hende. Louise sad i sit kammer og syede. Nålen holdt hun mellem sine læber. Broren, der havde farvet sig sort i hovedet, sneg sig ind på hende. Da hun opdagede ham, blev hun frygtelig forskrækket. Herefter begyndte hun at le. Hun grinede så meget, at hun helt gemte nålen, som hun pludselig sank. Fortvivlet skyndte hun sig ned til sin mor. “Mor,” græd hun. “Du må hjælpe mig.” Moren sendte bud efter doktoren, som straks kom. Han gjorde sit bedste for at hjælpe Louise, men kunne ikke gøre meget. Nålen havde stukket sig fast inde i den arme piges bryst, og inden der var gået 14 dage, var den stakkels Louise død.”

- ➔ *Er der nogle ting, I ikke må, fordi det er farligt for jer? Hvad kan der ske? (Ikke løbe med en saks, da man kan falde og prikke et øje ud, ikke slikke på kniven, da man kan skære tungen)*
- ➔ *Holder I op med at gøre det farlige, når I får det at vide? Hvorfor/hvorfor ikke?*
- ➔ *Kan sådan en trist historie få jer til at tænke jer bedre om næste gang, inden I gør noget, I har fået at vide ikke er godt?*

♥ OM HVOR LET ET VELSKABT BARN KAN BLIVE PUKKELRYGGET ♥

“En dag, hvor det blæste temmelig kraftigt, kom den lille Peter, en velhavende landmandssøn, hjem fra skolen med blussende røde kinder. Sammen med sine kammerater havde han løbet af sted i vinden for at lade sig gennemblæse. Det syntes han var rigtig sjovt. Det gav ham røde kinder og en rød næse.

Da han kom hjem, var porten ind til gården lukket. Peter troede i hvert fald, at den var lukket, og at det var vinden, der havde blæst den i. Hvad ville I nu have gjort, hvis I stod i sådan en situation? Jeg tror, at I ville have råbt eller banket. Det ville jeg i det mindste have gjort, hvis jeg stod der. Men Peter fik en helt anden idé. Han prøvede at krybe under porten. Han valgte det sted, hvor hunden på gården i forvejen plejede at krybe under. Det var der, hvor der var en slags fordybning.

Peter havde flere gange krøbet igennem her, og var sluppet godt fra det. Men ikke denne gang! Kastevinden, som havde slået porten i, kom nu fra den modsatte side og slog portdøren op med en enorm kraft, lige idet Peter havde stukket sit hoved under. Porten klemte nu den arme dreng så meget, at han helt tabte vejret. Han kunne ikke engang skrike, selvom det gjorde rigtig ondt. Til alt held begyndte lænkehunden i gården at gø så højt, at tjenestepigen kom farende ud for at se, hvad der var sket. Hun så den slemt tilskadekomne Peter, der lå fastklemmt under porten. Med stort besvær fik hun ham trukket fri, alt imens hun kaldte på hans forældre. Så snart Peter igen kom til sig selv, begyndte han at skrike ganske forfærdeligt. Han klagede over, hvor ondt det gjorde. Selvom lægen blev hentet, kunne han ikke gøre noget. Peters ryg havde fået en pukkel, som han måtte leve med resten af sine dage.”

➔ *Hvad skal vi lære af denne historie?*

(Historie om, at man skal være forsigtig ikke at komme til skade/ ikke at slå sig. Man skal tænke sig om og lytte til de voksne, der ved bedst. Eks.: Ikke svømme ud, hvor man ikke kan bunde, ikke klatre op, hvor man ikke kan komme ned osv. Peter skulle ikke have været utålmodig eller dumdrigtig)

➔ *Hvad kunne Peter have gjort for at undgå at få en pukkel på ryggen? Kunne I have fundet på det samme som Peter?*

🍷 DEN LILLE SUKKERMUND 🍷

Emilie holdt meget af at gnaske sukker. Te og kaffe kunne aldrig blive sød nok, når hendes mor lavede det til hende. Havde Emilie selv kunnet bestemme, havde hun brugt sukker i stedet for salt til sin mad. Men ud over sukker spiste hun ikke slik og søde sager. Derfor turde hendes mor godt give hende nøglen til spisekammeret. I gamle dage var mad samt varer som sukker, te, kaffe og krydderier så fine, at de blev låst inde i et skab, for at der ikke skulle komme tyve og stjæle dem. Tjenestefolk og andre skulle heller ikke blive fristet til at snuppe lidt lækkert i skabet. De måtte stille deres sult med rugbrød, grød og sild. Når Emilie gik i spisekammeret, rørte hun da heller intet, selvom der både kunne være kyllinge- eller gåsesteg, skinke, frugt og kage, som duftede nok så dejligt. Hun spiste gerne, hvad tjenestefolkene spiste.

Engang bad hun sin mor om et stykke æblekage. Moderen, som havde travlt, gav Emilie nøglen til spisekammeret og bad hende om selv at skære sig et stykke kage. Emilie var glad for, at hendes mor stolede på hende, og hun skar sig kun et lille stykke kage. Men pludselig opdagede hun en skål med sukker inde i spisekammeret. Hun kunne ikke dy sig for at dyppe sit kagestykke i sukkeret. Efter at hun havde gjort det, skyndte hun sig at lukke skabet omhyggeligt og give nøglen til sin mor. Men Emilies mor opdagede sukkeret på kagen. Hun spurgte straks Emilie, hvor hun havde taget det. Emilie svarede, at der jo stod en hel tallerken sukker inde i skabet. Hendes mor slog kagestykket ud af hånden på Emilie og satte sig chokeret på en stol. Det, som Emilie havde troet var dejligt sukker, viste sig at være musegift. Det var sat ind i skabet, fordi musene kunne finde på at gnave af både pølserne, skinken og alle de andre gode ting, som var i skabet.

Til alt held havde Emilie kun nået at spise et par mundfulde af kagen. Hendes mor skyndte sig at give hende noget lunkent mælk at drikke, så giften ikke kunne virke. Emilie fik alligevel rigtig ondt i maven og måtte ligge i sengen i flere dage.

- ➔ *Hvad lærte I af denne historie? (Det kan være meget farligt ikke at adlyde sine forældre)*

- ➔ *Hvorfor var det så vigtigt, at Emilie gjorde, som hendes mor havde sagt? (Ting er ikke altid, hvad de ser ud til, de voksne ved bedst, og børn skal lære af dem)*

- ➔ *Har I nogensinde gjort noget uartigt, som I bagefter fandt ud af var farligt? (skøjtet på tynd is om vinteren, gået længere ud end til navlen når der bades, spist bær eller blomster, der viste sig at være giftige, prøvet at fange en slange, der var giftig, blevet væk, fordi man så noget sjovt et andet sted, løbet ud og leget på gaden uden at kigge sig for (ting, som børnene muligvis er blevet advaret imod))*

- ➔ *Kunne I finde på at stjæle slik fra slikskabet? Hvad ville straffen være, hvis I blev opdaget?*

BORDMANERER OG SPISNING

I gamle dage på landet fik man ikke en tallerken, en kniv og en gaffel, når man skulle spise. I stedet havde både børn og voksne deres egen ske. Skeerne var lavet af træ eller af kohorn. Hver havde sin helt egen ske. Man kunne have sit navn ridset ind i skaftet, så skeen var let at kende igen. På landet vaskede man ikke op og havde ikke opvaskemaskine ligesom i dag. Når man havde spist med sin ske, blev skeen slikket ren, tørret af i ærmet eller forklædet og lagt i skuffen under bordet eller i vindueskarmen. Så lå den der, indtil næste gang den skulle bruges.

- ➔ *Hvad gør I med jeres bestik? Har I jeres eget?*
- ➔ *Hvad ville jeres forældre sige, hvis I slikkede på jeres ske, til den var ren, og så puttede den i skuffen?*

På landet spiste man rigtig meget grød og brød. Grøden kom ind på bordet i en stor skål. Skålen var lavet af ler og blev kaldt et grødfad. Både børn og voksne tog med hver deres ske og langede til fadet. Det vil sige, at de alle spiste af det samme fad. Det var noget, man ALDRIG kunne finde på hos de rige.

Faktisk brugte man heller ikke krus eller glas til at drikke af til hverdag. Midt på bordet i bondens stue stod der en trækande. Den drak alle af, både når de skulle spise, eller hvis de blev tørstige i løbet af dagen. I kanden var der i øvrigt øl. Selv børn drak øl dengang. Vandet, som blev hentet op af brønden, var ikke særlig rent. Det kunne gøre en syg. Til gengæld blev man ikke syg af at drikke øl. Når man bryggede øl, så kogte man vandet, så bakterierne døde. Dengang vidste man ikke noget om bakterier, men man vidste, at man ikke blev syg af at drikke øl. Det kan godt være, at I synes, at det er mærkeligt. Men det var ikke sådan, at børn gik fulde rundt! Det var tyndt øl, hvilket betyder, at der var meget vand i, og derfor var det ikke så stærkt.

- ➔ *Ville I have lyst til at drikke øl til maden i dag?*
- ➔ *Hvad ville jeres forældre sige, hvis I kom hjem og tog en øl ud af køleskabet og drak den?*

Hos de rige og fine havde man både bestik, glas og tallerkener. I de fine hjem var der også hvid dug på bordet og servietter af stof til at tørre mund og fingre i. Her havde man meget dårlige manerer, hvis man fik mad på fingrene eller tøjet. Maden måtte KUN røre tallerknen og bestikket. Der var mange ting, både børn og voksne skulle huske på, når de sad ved spisebordet. Det var ikke pænt at spilde, og man måtte ikke smaske. Det var ikke pænt at pudse næse, når man sad ved bordet. Det var dårlige manerer at lægge mad tilbage på fadet, at slikke på kniven eller tallerkenen eller at sidde med albuerne på bordet, mens man spiste. Man måtte ikke være kræsen, ikke være misundelig på, hvad de andre havde fået på deres tallerken, ikke virke for sulten og kaste sig over maden, og så skulle man selvfølgelig huske at sige tak for mad.

- ➔ *Er der regler for, hvordan I skal spise derhjemme?*
- ➔ *Hvad skal I sige eller gøre, når I er færdige med at spise?*
- ➔ *Hvorfor tror I, at man ikke måtte virke for sulten og skynde sig at spise? (Det var noget, de fattige gjorde, dem der sultede og manglede penge til mad. Det var vigtigt, at man kunne se forskel på rig og fattig – derfor skulle man vise, at det ikke var noget specielt at få god mad)*

I SKOLEN

- ➔ *Hvordan tror I, det er at gå i skole i dag?*
- ➔ *Hvad skal man lære? Er det sjovt, tror I?*

I skolen i dag skal man lære at skrive og regne, og det skulle man også i gamle dage. Men der er stor forskel på, hvordan man lærte det dengang, og hvordan man lærer det nu! Når man gik i skole i gamle dage, var det meget vigtigt at sige "De", "Frøken" eller "Hr." til læreren, man måtte aldrig sige "du" – så var man uartig! Det sagde man i øvrigt til alle voksne, man ikke kendte så godt. Det var mest høfligt. "Du" måtte man kun sige til nogle, man kendte rigtig godt. Fordi læreren var voksen, og fordi læreren var en vigtig person, sagde man "De" til ham. Hvis man sagde "du", betød det, at man var fræk og ude på ballade, og så blev man straffet.

- ➔ *Kunne I finde på at sige "De" til nogen? Siger I "du" til alle? Er der nogen, man ikke må sige "du" til? (Dronningen)*

Børn gik ikke i skole hver dag, ligesom I skal, når I kommer i skole. I gamle dage var det vigtigt ude på landet, at børnene havde nogle dage fri fra skole, så de kunne hjælpe med at passe dyr, marker, passe børn og alle de andre gøremål, man havde på en gård. Så der var kun tid til at gå i skole hver anden dag, og om sommeren endnu mindre. Men man havde stadig lektier for. Det betød, at man skulle øve en lille historie eller et rim, som man skulle kunne huske udenad til næste gang, man skulle i skole. Det gjaldt om at huske alle ordene helt uden fejl. Der var meget, man skulle lære udenad i skolen. Det var der nogle, der syntes, var rigtig svært, og så troede læreren, at det var, fordi de var dovne og ikke havde gidet lave deres lektier. Så blev de straffet. For dovenskab var en rigtig dårlig vane, syntes de voksne, og havde man gode manerer og var velopdragen, så var man absolut ikke doven! Når man blev straffet, kunne man enten få skældud eller klø. Hvis man fik klø, var det med ris eller spanskrør, og begge dele gjorde ondt. Man kunne også blive sendt i skammekrogen. At blive straffet foran alle de andre børn var nemlig rigtig flovt, og det kunne man blive drillet med senere.

Et ris var ikke den slags, vi kender fra køkkenet i dag, men et bundt samlede grene fra et træ. Dem slår man den frække eller dovne dreng eller pige med, og det gør ondt! Spanskrøret var også almindeligt. Det er et langt og tyndt gult rør af bambus. Enten skulle man have bukserne af og smækkes i den bare ende med det, eller også skulle man række hænderne frem og smækkes over dem med spanskrøret. Lærerne måtte gerne slå eleverne dengang, og det var helt almindeligt. I dag må hverken læreren eller andre voksne slå børn.

Nu skulle man tro, at så var alle børnene meget dygtige og artige, så de slap for straf, men sådan var det slet ikke! Rigtig mange af børnene elskede at lave ballade, særligt drengene fra gårdene på landet eller inde i de større byer. Der findes mange historier om skoledrenge, der har lavet narrestreger med skolelæreren, selvom de vidste, at de blev straffet. De syntes simpelthen, at det var alt for sjovt til, at de kunne lade være!

“I én skole medbragte en dreng fra landet en hel æske fuld af små levende mus, som han lukkede ud på gulvet i timen. Skolen kom i vildt oprør, pigerne hoppede skrigende op på bordene, drengene hujede og grinede, og læreren for rundt i skolen for at kvase musene med sine træskosnuder!”

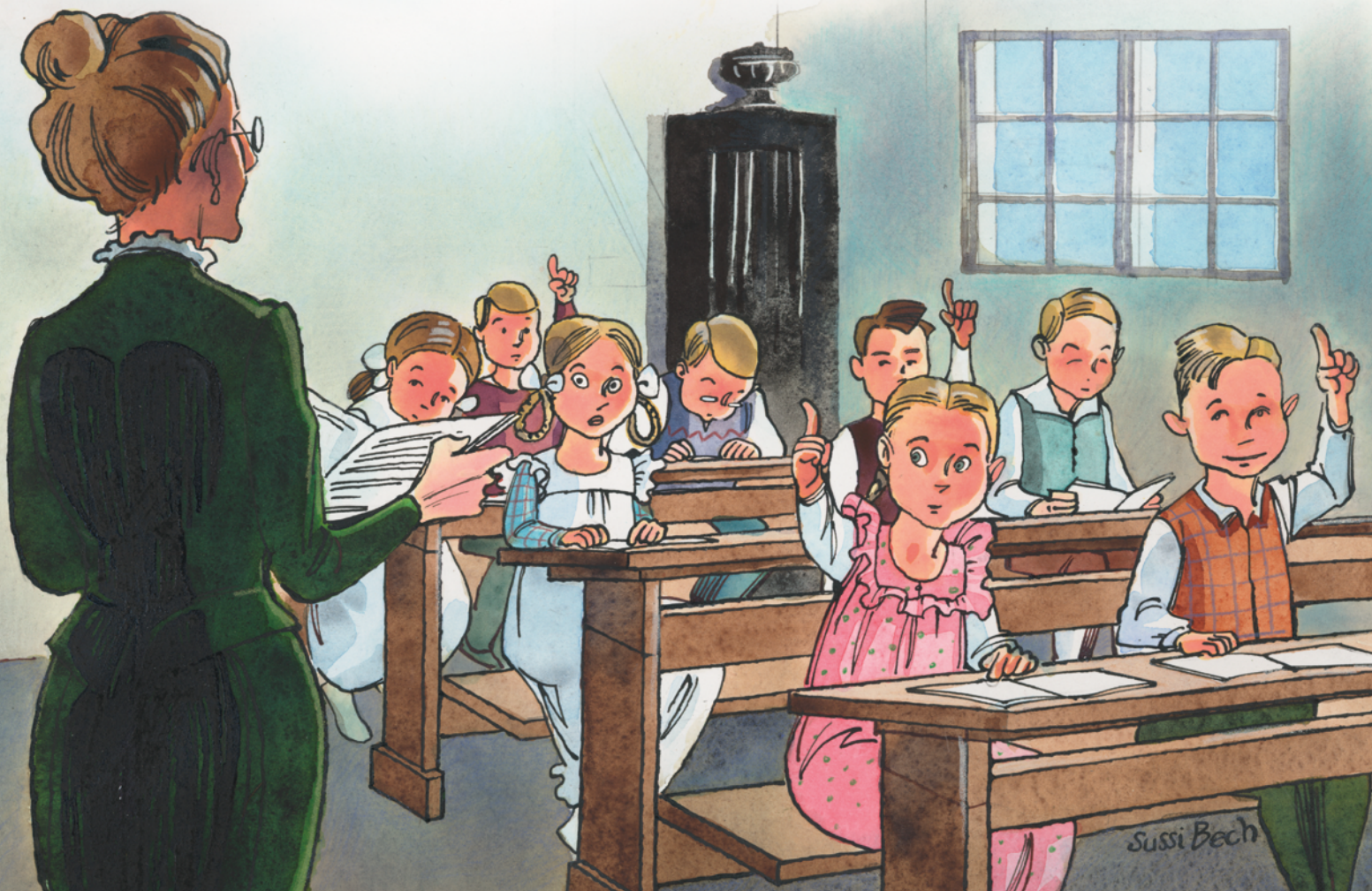
“I en anden skole, hvor der ellers var god orden, sprang en dreng ud gennem det åbne vindue, da han skulle ud for at drikke vand. Da han kom tilbage, blev han mødt af skolelæreren med en varm lussing. Herover blev drengen så balstyrig, at han for ud af døren, kravlede op på loftet og råbte med frygtelig stemme: *“Kom her din gamle Satan, så skyder jeg dig!”* – først da lærerens voksne sønner kom og hjalp til, fik man kalorius halet ned fra loftet.”

➔ *Er der nogen af jer, der kunne finde på at lave narrestreger for sjov? Hvordan ville man kunne drille læreren/hvordan ville I gøre?*

➔ *Er man et artigt barn med gode manerer, hvis man driller læreren?*

OPFØRSEL I SKOLEN

Nu lyder det måske, som om skolen var rigtig kedelig og fyldt med regler, man skulle huske. Men faktisk var der mange børn, der var glade for at gå i skole! I skolen kunne man i pauserne lege med sine venner. Så legede man fangeleg/tagfat, gemmeleg, hinkede, sjippede, spillede bold, sloges med sne eller fortalte hemmeligheder. Og nogle gange læste læreren spændende historier op og roste én, når man havde svaret rigtigt eller skrevet noget flot. I skolen skulle man heller ikke arbejde hele dagen. Havde man været derhjemme, havde man ikke haft tid til at lege eller lære at læse eller skrive. Så havde man hjulpet sine forældre med at arbejde.

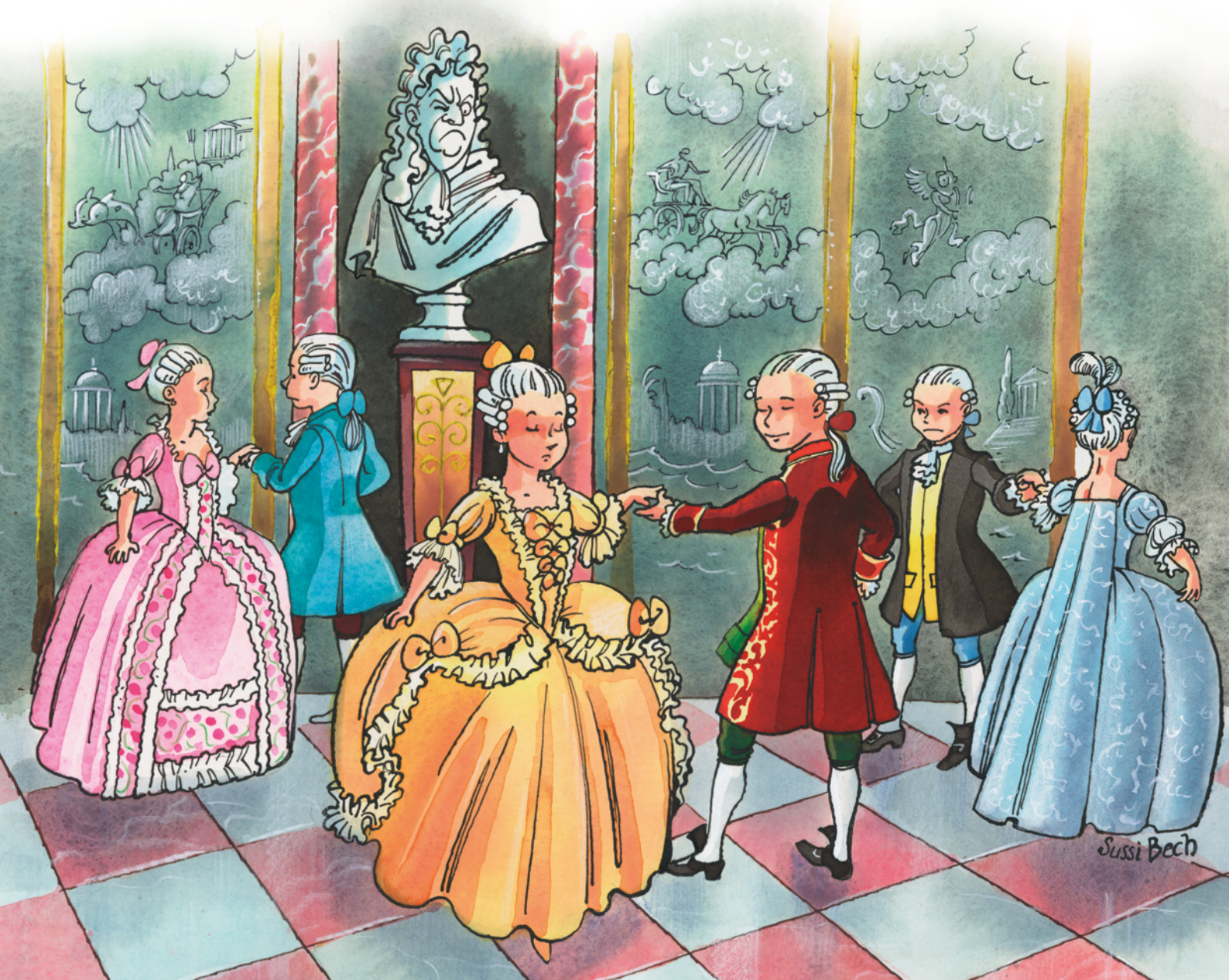
I skolen skulle man huske flere ting i løbet af dagen. For eksempel skulle man hilse pænt på læreren, når han eller hun kom ind ad døren om morgenen. Så rejste man sig pænt op sammen med de andre børn i klassen og stillede sig bag skrivebordet. Så sagde alle sammen "GODMORGEN, frk. Jensen/hr. Nielsen" i kor, højt og tydeligt. Når læreren havde sagt "godmorgen, børn", måtte man sætte sig igen, ikke før. Spurgte læreren om noget, skulle eleven rejse sig og stå ved siden af sin stol, når han eller hun svarede. Dette gjaldt alle børnene, både drenge og piger, rig og fattig. I en klasse var der de samme regler for alle børnene, og det har nok gjort det lidt lettere at huske dem alle. Man skulle også have lov af læreren, før man rejste sig for at gå på toilettet.

- ➔ *Tror I, at I ville kunne lide at gå i skole? Ville I kunne huske nogle af de ting, man skulle? Hvad for nogle regler var det nu, vi lige har talt om, at der var i skolen?*

GODE MANERER?

Man kunne vise sine gode manerer og artighed på mange måder!
Et af de steder, man kunne vise sine gode manerer og få ros for det, var til børneballerne. Det var en fest, hvor børnene havde deres fineste tøj på, skulle danse med hinanden og tale sammen. Man kunne ikke bare danse, som man havde lyst. Der var helt bestemte måder, drengen og pigen holdt om hinanden på, hvordan man svingede rundt, og hvornår man kunne høre på musikken, at man skulle tage et skridt, og hvornår man ikke skulle.

Sussi Bech

Det kunne være svært, men mange af de fine børn havde, fra de var små, øvet sig derhjemme med en danselærer. Det var også meningen, at man dansede i par, altså en dreng og en pige sammen, ikke to af det samme køn. Til ballerne kunne børnene så vise, hvor dygtige de var blevet, og mange syntes også, at det var rigtig sjovt at få lov til at danse og drikke saftvand en hel aften i stedet for at øve sig på at skrive eller kede sig derhjemme! Men det var ikke alle, der syntes, det var lige sjovt at blive tvunget til at danse med en af det andet køn til fin musik, når de nu hellere ville kaste med sne, lege tagfat eller stjæle blomster fra naboens træ.

Man kunne også vise sine gode manerer ved at være ekstra sød og artig, når der kom gæster hjemme hos en selv, og når man var gæst ude, kunne man også gøre sig ekstra umage. Men man skulle også være artig i skolen, og når man var ude at gå med sine forældre. Børnene skulle være artige hele tiden, når de voksne kunne se dem, og de voksne ville også have, at børnene skulle være artige, når de ikke så dem!

HVAD VAR ANDERLEDES FRA DENGANG TIL NU?

- ➔ *Gør I nogensinde noget, I ikke må, når I er alene? Hvad gør I så?*
- ➔ *Hvorfor ville børnene gerne vise, at de var artige og dygtige? (få ros af forældrene, gaver, kys og kram, få lov til andre ting, hvis de var gode til nogle ting)*
- ➔ *Er det det samme i dag? Hvad sker der for jer, når I er rigtig søde eller har været dygtige?*
- ➔ *Er der nogle steder eller på nogle måder, børn skulle være artige i gamle dage, som I mener, har ændret sig til nu?*

AKTIVITETER

AT BÆRE SIN KROP/FREMTONING

- Gå med bog på hovedet for rank holdning
- Pæne piger sidder med anklerne over kors og samlede knæ
- Børn går stille med pæne skridt og hovedet højt uden at danse/hoppe/slentre/pjatte
- Drengene sidder rankt, lige op og ned med alle lemmer, og hænger ikke på stolen (de store drenge: spænde mavemusklernes og skyde brystet frem)

BØRNEBAL

• Børnene skal lære at præsentere sig – bukke og neje for hinanden i dreng/pige par. Tale om, hvad man gør, når man hilser i dag (kram eller give hånd eller bare sige hej). Danse parvis til musik, hvor drengen holder pigens om livet, og hun holder i sin kjolesøm (her gives pigerne klæd-ud-dragter (skørter), så børnene tydeligt kan se, hvem der er/skal blive damen. Det skal være tydeligt, at piger ikke måtte have bukser på dengang, og at drengene ikke måtte prøve kjolerne og lege med dukkerne som i dag).

• Drengene står op ad den ene væg, pigerne ad den anden, ved aldrig, hvem der skal starte. Børnene til ballet kunne blive meget nervøse, da alle kiggede på dem. De holdt øje med, hvor dygtige de var til at danse, og om deres manerer var gode nok.

➔ *Hvad var børnene bange for/nervøse over? (at snuble, tabe saftvand på tøjet, at der blev grinet af dem, at de glemte dansetrinene, at få nej, når de spurgte en op til dans, at glemme de gode manerer)*

DÆKKE BORD

• Børnene prøver at dække et fint bord sammen, hvor nogle børn står for at hjælpes ad med at lægge den hvide dug perfekt, nogle sætter lys i stager, og andre skal lægge tallerkner på. Dernæst skal børnene finde ud af, hvordan bestikket skal ligge, ved at huske, hvad hånd de spiser suppe med – vigtigt med højre/venstre huskereglene og dessertbestik øverst, og gerne både vandglas og vinglas til de voksne.

● Børnene skiftes til at sidde ved bordet med blade/bøger under armene og prøve at bruge bestikket. Aldrig albuer på bordet.

➔ *Hvad taler man om ved spisebordet? Hvad må man IKKE tale om ved spisebordet?*

➔ *“Børn skal ses og ikke høres” – ville de selv kunne være stille under en hel middag/aftensmad, hvis de kun måtte tale, når de blev spurgt?*

● Under “middagen” kan man tale om, hvordan man spiste for endnu længere tid siden (fælles skål og drikkekrus/kande og en skive brød som tallerken), og hvordan de fattige spiste, de der ikke havde råd til det fine bestik og flere slags glas.

➔ *Var der regler for opførsel hos dem?*

➔ *Sad de med blade under armene for at lære gode bordmanerer?*

● Evt.: Få børnene til at dramatisere et middagsselskab hos en fin familie. Udpeg en mor og far og bedsteforældre. Flere af børnene kan spille børnene i en fin familie. Nu skal der spises pænt, tales pænt, siges tak og være høflig. Hvis nogle af børnene laver unoder, skal “forældrene” irettesætte dem, men dette skal gøres på en meget rolig og pæn måde – gerne med en lille historie, som de oplæste, der viser børnene vigtigheden af det, der bliver sagt (dette hjælper pædagogen med). Evt. også et barn, der spiller hund, og moderen i familien, der irettesætter barnet, der fodrer hunden under bordet, og skænder på hunden, der sviner.

TIL FROKOST I BØRNEHAVEN

● Prøv til en frokost en dag i børnehaven at huske børnene på, hvad de har lært, at gode manerer var. Hvordan man sidder og gør alting forsigtigt for at være sikker på at gøre det pænt og rigtigt. Nu skal de til denne frokost prøve at spise rigtig pænt som i gamle dage!

- Kun tage små bidder.
 - Efter hver bid lægge maden fra sig og sidde pænt med hænderne i skødet, mens maden tygges, før næste bid tages.
 - Ikke smaske, tygge med lukket mund.
 - Spise langsomt.
 - Ikke tale med mad i munden.
 - Ikke spilde.
 - Duppe munden med servietten ofte.
 - Ikke råbe, skubbe, pjatte, synge.
 - Lære at hilse på hinanden med glasset, hvor alle løfter glasset og kigger hinanden i øjnene bordet rundt, inden man drikker en tår.
 - Efter frokost sige tak for mad og rydde pænt op.
 - Læs evt. et par skræmmehistorier op for børnene, mens de spiser.
- Tal derefter med børnene om, om der er så stor forskel på, hvordan børnene skulle spise i gamle dage, og hvordan deres forældre gerne vil have, at de spiser i dag!

Denne øvelse kan være rigtig svær for børnene i mere end 5 minutter! Husk dem på, at de bagefter på legepladsen kan råbe, løbe og skrigte alt det, de vil, hvis de leger med på denne lille frokostleg først.

SKOLEN

- Find noget, børnene skal lære udenad.

- 1. vers af I østen stiger solen op.
- 5 konger i kongerækken

Eksempel:

- Knud 6.
- Valdemar Sejr
- Erik Plovpenning
- Abel
- Christoffer 1.

Et meget kort bibelsk citat – børnene skal lære citatet udenad og kunne huske, hvem der har sagt det, og hvor det står (evt. 2. Mosebog vers 7. Det er ok, at de ikke ved, hvad 2. Mosebog er, udenadslære var vigtigt, forståelsen kunne komme senere) Eksempel: *“Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem.”* Matthæusevangeliet 7,12

SKOLEAKTIVITET

● Alle børnene sidder ned. Gruppen leger, at det er morgen, og at de er i skole. “Læreren” går uden for døren. Når “læreren” kommer ind igen, rejser alle børnene sig meget hurtigt op og stiller sig ved siden af deres bord eller bag ved deres stol (pædagogen bestemmer på forhånd, hvad der er mest hensigtsmæssigt). Når “læreren” har nået katederet, stiller hun/han sin taske og siger *“godmorgen, børn”*. Børnene svarer enstemmigt/på samme tid: *“Godmorgen, frk. Jensen/Kristensen”* eller hr. Nielsen – alt efter pædagogens køn og efternavn. Børnene skal øve dette igen, til de kan sige det på samme tid. De får først lov til at sidde, når “læreren” siger, det var fint, og at de må sætte sig.

Denne øvelse skal børnene prøve, mens de har fokus på noget andet, evt. mens der spises frokost, der gives kollektive beskeder, eller en time hvor de skal lære klokken eller årstiderne. Indimellem skal de huskes på, at vi “leger” gammeldags skole, og hvad det betyder.

TIL BØRNENE

- Prøv resten af timen kun at sige *“De”*, *“frøken”* eller *“hr.”* til jeres lærer/pædagog – det er svært at vænne sig til, men sjovt at prøve, om man kan huske det! Det var meget vigtigt i gamle dage!
- Mens I prøver kun at sige *“De”* til jeres lærer/pædagog, så må I også kun sige noget, når I står ved siden af jeres stol. Så hvis I gerne vil sige noget, eller det er blevet jeres tur til at svare, så ræk hånden i vejret, og hop ned af stolen og stil jer ved siden af den, før I siger det, I gerne ville. Når I har sagt det, må I sætte jer ned på stolen igen. Det er endnu sværere at huske!

NATIONALMUSEET © 2013
EN STOR TAK TIL "ERINDRINGSMØNTMIDLERNE" FOR ØKONOMISK
STØTTET TIL PROJEKTET "FORTID FOR BEGYNDERE"

ISBN 978-87-7602-216-1

TEKST: TILDE HOPPE CHRISTENSEN

TEGNINGER: SUSSI BECH

REDAKTION: METTE BORITZ

FOTOS: NATIONALMUSEET

GRAFIK: IZABELA GEISLER

TRYK: ZEUNER GRAFISK AS

NATIONALMUSEET